

Богдан І. Яциковський¹, Степан М. Голубка²

СТРАТЕГІЧНІ ОСНОВИ РЕГУЛЮВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОГО ЕКОЛОГО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ ТА МЕХАНІЗМИ ЙОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

У статті систематизовано основні категорії і поняття, які формують теоретичну основу вивчення національного еколого-економічного розвитку та розподілено їх відповідні групи: діалектичну, системну та інституційну.

Обґрунтовано важливість системно-управлінського підходу в дослідженні еколого-економічного розвитку та розглянуто науковий дискурс сутності основних механізмів управління з огляду на теоретичні напрацювання в системі державного управління.

Уточнено відмінність між поняттями «еколого-економічна політика», «управління еколого-економічним розвитком» та «регулювання еколого-економічного розвитку». Зазначено, що поняття «механізм» можна розглядати як інструмент, процес, сукупність складових і систему.

Визначено основні групи механізмів стратегічного управління еколого-економічним розвитком країни, що охоплюють різні інструменти адміністративно-правового, інституційного, фінансово-економічного, інформаційного характеру.

Ключові слова: національна економіка, механізми управління, еколого-економічний розвиток, стратегічне управління еколого-економічним розвитком, екологічна економіка.

Рис. 1. Табл. 1. Літ. 12.

DOI: 10.32752/1993-6788-2024-1-272-66-75

Bohdan I. Yatskovsky, Stepan M. Holubka

STRATEGIC FUNDAMENTALS OF REGULATION OF NATIONAL ECOLOGICAL AND ECONOMIC DEVELOPMENT AND MECHANISMS OF ITS SECURITY

The article systematizes the main categories and concepts that form the theoretical basis of the study of national ecological and economic development and divides them into their corresponding groups: dialectical, systemic, and institutional.

The importance of the system-management approach in the study of ecological and economic development is substantiated, and the scientific discourse of the essence of the main management mechanisms is considered in view of the theoretical developments in the state management system.

The distinction between the concepts of "ecological and economic policy", "management of ecological and economic development" and "regulation of ecological and economic development" has been clarified. It is noted that the concept of "mechanism" can be considered as a tool, a process, a set of components and a system.

The main groups of mechanisms for strategic management of the country's ecological and economic development have been identified, covering various instruments of an administrative-legal, institutional, financial-economic, and informational nature.

Keywords: national economy, management mechanisms, ecological and economic development, strategic management of ecological and economic development, ecological economy.

Peer-reviewed, approved and placed: 12.02.2024.

Постановка проблеми. Необхідність гармонійної взаємодії людини з природою у процесі господарювання все більше набуває актуальності.

¹ National Academy of Management. Ukraine.

² The Accounting Chamber. Ukraine.

Дослідники по-різному окреслюють проблемність використання природного потенціалу, часто вказуючи на загрозу вичерпності стратегічно важливих ресурсів. У цих процесах важливу роль відіграє державне регулювання національною економікою. Крім того, підсилюються аксіологічні засади еколого-економічного розвитку, які вказують на необхідність врахування обмеженості природних ресурсів. Еколого-економічний розвиток входить до числа стратегічних пріоритетів державної політики багатьох країн світу. Даний вектор з особливою силою актуалізується у тих суспільствах, які декларують втілення в життя цілей сталого розвитку суспільства [1]. Саме такі суспільства беруть на себе функцію лідерства щодо узгодження виражених пріоритетних економічних та екологічних цілей, формуючи і впроваджуючи ідеологію сталого розвитку.

Актуальним науковим напрямом на стику природничих, економічних та управлінських галузей знань постає дослідження стратегічних пріоритетів та системи механізмів управління еколого-економічним розвитком з обґрунтуванням найбільш затребуваних з них до сучасних умов української дійсності.

Для України з'ясування таких пріоритетів є необхідним не лише з огляду пошуку моделі еколого-економічного розвитку з продукуванням і впровадженням екологічних інновацій, забезпеченням прибутковості ресурсомістких видів економічної діяльності та оптимізацією використання природних ресурсів, але й з урахуванням численних проблем збереження довкілля і природно-ресурсного потенціалу у зв'язку з вторгненням Росії на наші землі.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблемам функціонування національної економіки, еколого-економічному розвитку та механізмам управління присвятили свої дослідження: Р. Білоскурський [2], Н. Демченко, І. Касатонova [3], В. Дідух [4], М. Пашкевич [5], С. Похилько [6], О. Тур [7], В. Шевчук [8] та інші.

Метою даного дослідження є обґрунтування стратегічних аспектів управління еколого-економічним розвитком та системи механізмів формування конкурентної екологічної економіки на довгострокову перспективу.

Основні результати дослідження. Еколого-економічний розвиток є важливим об'єктом дослідження, змістова сутність якого представлена на рис.1. У широкому розумінні такий розвиток можна інтерпретувати як безупинну взаємодію людини і природи, а також всю сукупність і різноманітність відносин між суб'єктами господарювання та довкіллям.

При висвітленні еколого-економічного розвитку доцільно також звернути увагу на інші основоположні поняття і категорії, від яких формуються дефініції дослідження у цій сфері. Для їх більш цілісного розуміння вони розподілені на три групи. Діалектична група (природокористування, екологічна ситуація, екологічна стійкість; екологізація виробництва, освіти, суспільного розвитку; нерентабельне зростання, сталий розвиток, еколого-економічний розвиток; техногенне суспільство, техногенна цивілізація, ноосфера) акцентує увагу на змінності, розвиткові або ж важливості в спричиненні таких процесів.

Рис. 1. Інтерпретація сутності еколого-економічного розвитку, авторська розробка

Системна група (природне і антропогенне навантаження, техноекологія, екологічна місткість, енергомісткість, якість довкілля; еколого-економічне балансування, економічний механізм природокористування; екологічна мережа, екосистема, еколого-економічна система, соціальна еколого-економічна система; екопоселення, стале місто) вказує на детермінованість системоформування з виникненням різних взаємозв'язків і взаємозалежностей.

Інституціональна група (Управлінські: екологічна політика, політика сталого розвитку, екоменеджмент, еколого-економічне управління, еколого-економічні інструменти, екологічне оподаткування, екологічна санація, еколого-економічний аналіз, природоохоронне законодавство, екологічні права, екологічна інформація. Економічні: ресурсомісткість, енергетично-сировинна спеціалізація, економіка природокористування, економіка сталого розвитку, зелена економіка, екологічна економіка, біоекономіка, екологічне підприємництво, еколого-економічні відносини, ринок природних ресурсів, екологічний ринок, природоохоронна діяльність, екологічні інновації й технології. Результуючі: еколого-економічна ефективність, екологічний ризик, екологічна безпека, екологічна криза, екологічна катастрофа. Інституціоналізовані: еколого-економічний потенціал, екологічна свідомість, екологічна культура, екотероризм, екологічна культура і відповідальність) є найбільш складною та охоплює дуже велику кількість категорій і понять, через що її розподілено на чотири умовні підгрупи: управлінську, економічну, результуючу та інституціоналізовану.

Такі поняття і категорії хоч і різні за змістом, однак їх розгляд у даному випадку є важливим у комплексному розумінні передумов і детермінацій соціально-економічного розвитку як поступального і довготривалого процесу. При аналізі основних категорій і понять як базису еколого-економічного

розвитку питання механізмів стратегічного управління у цій сфері потребує детальнішого дослідження.

Незважаючи на те, що концептуальні засади поняття «механізм» висвітлюються у багатьох наукових працях українських та зарубіжних учених, до сьогодні не має загальноприйнятого поняття «механізму», а тим більше єдиного підходу до трактування його визначення у такій конфігурації як «механізм управління», «механізм держави», «механізм державного управління» тощо.

З теорії державного управління відомо, що механізм у найпростішому значенні розглядають як інструмент, а в більш ширших контекстах — як процес, сукупність складових (структурний підхід) і систему [9, с. 45]. Через допустимість таких доволі різних підходів у наукових колах часто виникають суперечки. Тут слід підкреслити, що різні автори мають право на свою позицію у трактуванні поняття механізму.

Саме тому доцільно звернути увагу на механізми стратегічного управління еколого-економічним розвитком на рівні країни. Їх множинність («механізми») апіорі вказує на авторське розуміння поняття механізму як інструменту, способу впливу суб'єкта на об'єкт. При цьому звертаємо увагу, що механізми можуть прив'язуватись до різних управлінських категорій: управління (вплив суб'єкта на об'єкт без врахування можливостей саморозвитку, дії середовищних умов); регулювання (вплив суб'єкта на об'єкт з врахуванням середовищних умов), а також політики (діяльність державних структур у визначеній сфері). У нашому випадку механізми, що реалізуються конкретними інституціями, слід вивчати у взаємозв'язку з стратегічними пріоритетами еколого-економічного розвитку господарювання в Україні. Таким чином, еколого-економічна політика — це діяльність державних та недержавних структур щодо узгодження цілей еколого-економічного розвитку країни.

Регулюючий аспект вказує на необхідність врахування дії механізмів саморегулювання у системі ринкової економіки країни. Можна сказати, що регулювання національного еколого-економічного розвитку — це дієва система методів і способів впливу на відповідні процеси економічного та екологічного розвитку з урахуванням ринкових механізмів господарювання.

Поняття «Управління» є більш категоричним, що вказує на директивний підхід впливу на процес. З цього випливає, що стратегічне управління еколого-економічним розвитком — система методів і способів впливу на процеси економічного та екологічного розвитку з чітким встановленням результатів їх взаємодії та окресленням цілей на довгострокову перспективу.

Загалом, питання системи управлінських понять та особливостей їх застосування щодо національного еколого-економічного розвитку є дуже актуальним, адже деформований ринок природних ресурсів та сировинно виснажлива структура економіки вимагають конкретного державного втручання за означеними концептуальними пріоритетами. Тому важливим аспектом є зосередження уваги саме на управлінських питаннях щодо забезпечення сталого національного еколого-економічного розвитку.

Аналіз наукових джерел показав, що при вивченні процесів еколого-економічного розвитку майже завжди українські вчені звертаються до

практики дослідження саме управлінських аспектів. Такі дослідження проводяться на різних рівнях: починаючи від глобального і завершуючи еколого-економічними системами окремих ареалів і навіть підприємств, зокрема: екологічний менеджмент. У територіально-обмежених рамках учені піднімають питання реалізації мікромеханізмів, спрямованих на управління перехідними процесами, що виникають під впливом відповідних факторів та структури елементарних складових еколого-економічної системи [5, с. 146]. У більшості випадків механізми управління досліджуються з позиції їх різнобічного впливу. Це обумовлено тим, що еколого-економічна складова пронизує всі сфери життєдіяльності суспільства: від політико-економічної до науково-культурної, втягуючи в процеси забезпечення раціонального природокористування й охорони навколишнього середовища величезні трудові та фінансові ресурси [3, с. 32].

Також у дослідженнях українських учених знаходимо співставлення механізмів управління еколого-економічним розвитком у системі управління територіальним (державним, регіональним, локальним) розвитком. С. Похилько зазначає, і це цілком закономірно, що механізми управління формуються залежно від специфіки ресурсного забезпечення регіону [6, с. 20]. Таким чином, механізми управління еколого-економічним розвитком багато в чому закладають основи загального територіального розвитку, визначаючи ресурсний потенціал території, а звідси: її економічну структуру, інвестиційну та міграційну привабливість, інші важливі соціально-економічні характеристики.

Механізми стратегічного управління еколого-економічним розвитком доповнюють інші функціональні напрями у сфері природоохоронної діяльності та становлення екологічної економіки. Зокрема, українськими вченими досліджуються економічні механізми природокористування і природоохоронної діяльності, екологічного регулювання, економічні механізми реалізації екологічної політики, механізми регулювання еколого-економічних процесів, врешті – механізми сталого розвитку. Відзначимо, що особливістю механізмів стратегічного управління еколого-економічним розвитком є їх спрямованість на узгодження процесів економічної діяльності з екологічними цілями, в тому числі й на перспективу. Мова йде про збереження довкілля як середовища безпечного і комфортного проживання нинішнього та наступних поколінь з оптимізацією використання природних ресурсів. Фактично основне практичне значення досліджуваних нами механізмів полягає в стимулюванні екологічно орієнтованого способу ведення господарської діяльності суб'єктів національної економіки [7, с. 40].

Узагальнюючи підходи досліджень українських учених, можемо виділити основні класифікаційні концепти щодо визначення основних видів механізмів стратегічного управління еколого-економічним розвитком. Зокрема, залежно від: суб'єкта реалізації (реалізовані державою, реалізовані недержавними інститутами (громадянське суспільство)); просторової вимірності (механізми глобального впливу, механізми інтеграційного впливу на рівні інтеграційних утворень, механізми державного впливу, механізми локального впливу); об'єктної спрямованості (комплексні механізми спрямовані на всі процеси,

мікромеханізми спрямовані на перехідні процеси в окремих елементах еколого-економічної системи); характеру впливу (прямі, непрямі); наслідків впливу (стимулюючі, обмежуючі, нівелюючі, контролюючі); способу впливу (адміністративно-правові, інституційні, фінансово-економічні, інформаційні), а також залежно від цілі: механізми формування, нагромадження, використання, відтворення та охорони ресурсів.

Стосовно залежності від способу впливу, то цей класифікаційний підхід дозволяє найбільш конкретно дослідити варіативність стратегічних орієнтирів управління еколого-економічним розвитком. Виходячи із стратегічного розвитку країни доцільно проаналізувати інструменти і способи впливу, які передбачають адміністративно-правові, інституціональні, фінансово-економічні та інформаційні механізми стратегічного управління національним еколого-економічним розвитком, що можуть реалізовуватись на рівні країни.

Слід зазначити: по-перше, у будь якому разі має зберігатись директивний характер управлінських рішень. Правову основу цьому формує екологічне законодавство. Особливу роль у ньому відіграють нормативно-правові документи стратегічного й програмного характеру. По-друге, інструменти державного управління еколого-економічним розвитком можуть реалізовуватись як державними органами, так і з залученням недержавних інституцій. Також, для ефективності реалізації державних цільових екологічних програм доцільно звернути увагу на ефективність різних міжнародних проєктів, зокрема, з питань ролі громадянського суспільства у справі здійснення контролю за використанням природних ресурсів та захисту довкілля, що сприятиме покращенню системи екологічного управління в Україні.

Для прикладу, у 2019 році стартував спільний проєкт Міжнародного фонду «Відродження» та Швеції «Ініціатива з розвитку екологічної політики й адвокації в Україні» (Environmental Policy and Advocacy Initiative for Ukraine (EPAIU)) з намірами: впровадження логіки сталого розвитку та екологічних стандартів у процеси вироблення політики публічного дискурсу; зміцнення екологічного руху через розвиток інституційно потужних громадських ініціатив, які визначають сферу захисту навколишнього природного середовища та сталий розвиток серед своїх стратегічних пріоритетів; підтримання якісної та незалежної екологічної експертизи; сприяння становленню екологічно й інклюзивно думаючої більшості, яка допоможе досягти якісно нової практики впровадження екологічної політики на всіх рівнях [10]. Мета проєкту: «трансформувати ландшафт екологічного активізму в Україні», розвиваючи потужні та впливові громадські організації, які здатні стати провідними гравцями у сфері довкіллевих реформ» [10]. Ці організації прагнуть досягти стандартів доброчесного управління, тим самим сприяючи виконанню зобов'язань України в рамках Угоди про асоціацію з ЄС, а також інших міжнародних домовленостей, а також покращувати якість та інклюзивність процесу розробки й впровадження екологічних політик, через активне залучення громадянського суспільства на всіх етапах цього процесу: «Від розробки та адвокації рішень до їх впровадження та моніторингу, ініціатива зміцнює голос громадян у важливих екологічних питаннях» [10].

**Таблиця 1. Управління еколого-економічним розвитком країни,
авторська розробка**

№ з/п	Група механізмів	Інструменти, способи
1	Адміністративно-правові механізми	- Законодавча база (ратифіковані норми міжнародного права, міжнародні договори, чинне законодавство, у т.ч. стратегії і цільові програми) - Стандарти, гранично допустимі норми концентрації забруднюючих речовин, викидів, скидів шкідливих речовин у водойми і т.д. - Норми видобутку корисних копалин - Дозволи й ліцензії (на добування, переробку і т.п.), договори концесії - Норми зносу основних фондів - Екологічні права, квоти - Штрафи, екологічні злочини
2	Інституціональні	- Просторові утворення зі спеціальним режимом господарювання (спеціальні економічні зони з підтримкою екологічно чистого виробництва і т.п.) - Природні території й об'єкти та штучно створені об'єкти, що формують природно-заповідний фонд країни - Природозберігаюча інфраструктура - Фонди (державні з запасами корисних копалин), реєстри - Позабюджетні фонди охорони навколишнього природного середовища - Організації (державні, недержавні) та їх політика - Міжгалузеві, громадські утворення
3	Фінансово-економічні	- Бюджетне фінансування природоохоронних заходів - Виплати і відшкодування витрат, субсидії й дотації (під енергоощадні технології і т.п.) - Державні замовлення і закупівлі (технології, продукція, роботи) - Екологічні інвестиції - Екологічні інновації - Ресурсозберігаючі технології - Структурні зміни (співвідношення ресурсомістких, екологічно орієнтованих виробництв) - Цінове регулювання з урахуванням ресурсомісткості продукції - Екологічне оподаткування, у тому числі мито, акцизи, податки, плати, збори, платежі - Кредитування екологічних (соціальних) проєктів - Цільова донорська допомога, грантове фінансування (міжнародні фонди)
4	Інформаційні	- Облік і моніторинг використання природних ресурсів, оцінка впливу виробництва на навколишнє середовище - Промоція з формуванням екологічної свідомості і відповідальності - Екологічна освіта й виховання - Підготовка фахівців екологічного профілю - Протекціонізм екологічно орієнтованого виробника

У даному аспекті українське суспільство великі надії покладає на процес євроінтеграції – з наступним впровадженням кращих стандартів екологічної політики та екологізації економіки.

В останні роки важливим аспектом національного еколого-економічного розвитку виступає адаптація екологічного законодавства України до європейських вимог, з огляду на євроінтеграційний вектор розвитку нашої держави. Концептуально, зміни в екологічному законодавстві України згідно норм ЄС спрямовані на впровадження «precautionary principle» [11]. (принципу прийняття запобіжних заходів), що є дуже затребуваним для українських реалій. Тому, стратегічно важливо прийняти міри щодо використання природних ресурсів, ефективного управління та поступового впровадження кращих практик забезпечення еколого-економічного розвитку, спрямованих на формування конкурентної екологічної економіки. Першочергово, в основу всіх управлінських рішень слід закладати мотиваційний сенс щодо природоошадної діяльності, продукування і впровадження екологічних інновацій.

З огляду на вже існуючий в Україні досвід стратегічного управління національним еколого-економічним розвитком, вважаємо, що в першу чергу слід покращувати реалізацію наступних механізмів, націлених на формування екологічно спрямованої економіки, відносно: стимулювання екологічно орієнтованого виробництва й становлення екологічної економіки; розвитку спеціальної інфраструктури поводження з відходами, у тому числі їх переробки; контролю за дотриманням реалізації управлінських рішень щодо узгодження економічних інтересів та екологічних цілей; формування екологічної культури і свідомості населення тощо.

Визначені стратегічні орієнтири вказують на першочергові напрями покращення механізмів управління національним еколого-економічним розвитком в Україні. Відзначимо, що на практиці найбільш важким завданням постає процес демонополізації ринку природних ресурсів. Очевидно, затребуваною є також більш конкретна їх орієнтація з формуванням сприятливих передумов становлення екологічної економіки. Тобто, мова йде про таку модель економічного розвитку країни, при якій екологічно орієнтовані інновації цілком забезпечують економічне зростання і задоволення потреб суспільства.

Слід зазначити, що в Україні вдосконалення адміністративно-правових механізмів стратегічного управління національним еколого-економічним розвитком слід здійснювати через впровадження нових правових і законодавчих норм, а також відповідним контролем за виконанням уже діючих у цій царині положень. Складна соціально-економічна та політична ситуація, а також повномасштабна війна в Україні призводять до руйнування різноманітних екосистем, забруднення ґрунтів та зменшення біорізноманіття. У зв'язку з цим, «відбудова країни потребуватиме значної кількості природних ресурсів..., адже війна - це внесок у зміну клімату, а відновлення країни неминуче буде супроводжуватись значними викидами парникових газів» [12].

Висновок. Отже, механізми стратегічного управління еколого-економічним розвитком країни охоплюють різні інструменти

адміністративно-правового, інституційного, фінансово-економічного та інформаційного характеру. Для України питання ефективності реалізації управлінських механізмів ускладнюється суб'єктивними впливами, враховуючи існування контролю ринку природних ресурсів зі сторони великого бізнесу. Для подолання такої тенденції необхідно впроваджувати передові еколого-економічні європейські стандарти, а також підсилювати вплив громадянського суспільства на управлінські рішення владних структур щодо проведення екологічної політики. Тому актуальним напрямом подальших досліджень має бути обґрунтування пріоритетів формування екологічної свідомості і культури українського суспільства з виявленням найбільш ефективних форм громадянського контролю за реалізацією механізмів національного еколого-економічного розвитку в країні, з урахуванням повоєнного відновлення.

1. Цілі сталого розвитку та Україна // <https://www.kmu.gov.ua/diyalnist/cili-stalogo-rozvitku-ta-ukrayina>
2. Білоскурський Р.Р. Еколого-економічні актуалітети в системі розвитку інституціонального середовища України: Монографія. К.: ВНЗ “Національна академія управління”, 2017. 324 с.
3. Демченко Н. В. Еколого-економічна політика і національний механізм природокористування: напрямки вдосконалення / Н. В. Демченко, І. А. Касатонova // Проблеми і перспективи розвитку підприємництва. 2012. № 1. С. 31-34.
4. Дідух В. Р. Економічні механізми реалізації державної екологічної політики / В. Р. Дідух // Державне будівництво. 2008. № 1. Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/DeBu_2008_1_15
5. Пашкевич М. С. Механізми регулювання еколого-економічного регіонального розвитку / М. С. Пашкевич // Вісник Бердянського університету менеджменту і бізнесу. 2012. № 3(19). С. 143-147.
6. Похилько С. В. Сучасні еколого-економічні аспекти регіонального підходу в управлінні природокористуванням / С. В. Похилько // Вісник Сумського державного університету. Серія : Економіка. 2014. № 3. С. 18-26.
7. Тур О. М. Формування еколого-економічного механізму стратегії еколого-орієнтованого розвитку національної економіки / О. М. Тур // Механізм регулювання економіки. 2011. № 4. С. 39-43.
8. Шевчук В.Я. Екологічне управління -. <https://westudents.com.ua/knigi/80-ekologichne-upravlnnya-shevchuk-vya.html>
9. Біль М. М. Механізм державного управління туристичною галуззю на регіональному рівні: теоретико-прикладний аспект / М. М. Біль // за наук. ред. д.е.н. О. П. Крайник. Львів : ЛРІДУ НАДУ, 2011. 288 с.
10. Як працює Ініціатива з розвитку екологічної політики й адвокації в Україні (EPAIU) <https://www.irf.ua/yak-praczuuye-inicziatyva-z-rozvytku-ekologichnoyi-polityky-j-advokacziyi-v-ukrayini-epaiu/>
11. Принцип запобіжності <https://www.sciencedirect.com/topics/earth-and-planetary-sciences/precautionary-principle>
12. Природа та війна: як військове вторгнення Росії впливає на довкілля України https://ecoaction.org.ua/pryroda-ta-vijna.html?gad_source=1&gclid=EAIaIQobChMI1rSB38-vhAMVFIRoCR0_gDUEAAYASAAEgLdqPD_BwE

1. Tsili staloho rozvitku ta Ukraina // <https://www.kmu.gov.ua/diyalnist/cili-stalogo-rozvitku-ta-ukrayina>

2. Biloskurskyi R.R. Ekoloho-ekonomichni aktualitety v systemi rozvitku instytutsionalnoho sere-dovyshcha Ukrainy: Monohrafiia. K.: VNZ “Natsionalna akademiia upravlinnia”, 2017. 324 s.

3. Demchenko N. V. Ekoloho-ekonomichna polityka i natsionalnyi mekhanizm pryrodokorystuvan-nia: napriamky vdoskonalennia / N. V. Demchenko, I. A. Kasatonova // Problemy i perspektvyv rozvitku pidpriemnytstva. 2012. № 1. S. 31-34.

4. Didukh V. R. Ekonomichni mekhanizmy realizatsii derzhavnoi ekolohichnoi polityky / V. R. Didukh // Derzhavne budivnytstvo. 2008. № 1. Rezhym dostupu : http://nbuv.gov.ua/UJRN/DeBu_2008_1_15
5. Pashkevych M. S. Mekhanizmy rehuliuвання ekoloho-ekonomichnogo rehionalnogo rozvytku / M. S. Pashkevych // Visnyk Berdianskoho universytetu menedzhmentu i biznesu. 2012. № 3(19). S. 143-147.
6. Pokhylko S. V. Suchasni ekoloho-ekonomichni aspekty rehionalnogo pidkhodu v upravlinni pryrodokorystuvanniam / S. V. Pokhylko // Visnyk Sumskoho derzhavnogo universytetu. Seriya : Ekonomika. 2014. № 3. S. 18-26.
7. Tur O. M. Formuvannya ekoloho-ekonomichnogo mekhanizmu stratehii ekoloho-orientovanoho rozvytku natsionalnoi ekonomiky / O. M. Tur // Mekhanizm rehuliuвання ekonomiky. 2011. № 4. S. 39-43.
8. Shevchuk V.Ia. Ekolohichne upravlinnia -. <https://westudents.com.ua/knigi/80-ekologichne-upravlnnya-shevchuk-vya.html>
9. Bil M. M. Mekhanizm derzhavnogo upravlinnia turystychnoiu haluzziu na rehionalnomu rivni: teoretyko-prykladnyi aspekt / M. M. Bil // za nauk. red. d.e.n. O. P. Krainyk. Lviv : LRIDU NADU, 2011. 288 s.
10. Yak pratsiuie Initsiatyva z rozvytku ekolohichnoi polityky y advokatsii v Ukraini (EPAIU) <https://www.irf.ua/yak-praczyuye-inicziatyva-z-rozvytku-ekologichnoyi-polityky-j-advokacziyi-v-ukrayini-epaiu/>
11. Pryntsyp zapobizhnosti <https://www.sciencedirect.com/topics/earth-and-planetary-sciences/precautionary-principle>
12. Pryroda ta viina: yak viiskove vtorhnennia Rosii vplyvaie na dokillia Ukrainy https://ecoaction.org.ua/pryroda-ta-vijna.html?gad_source=1&gclid=EAIaIQobChMI1rSB38-vhAMVFIRoCR0_-gDUEAAYASAAEgLdqPD_BwE